

Vikingatida praktfynd från Broby i Lannaskede socken, Njudung, Småland

av *Påvel Nicklasson*

Nicklasson, P., 2007. Vikingatida praktfynd från Broby i Lannaskede socken, Njudung, Småland. (Rich Viking Period finds from Broby in Lannaskede parish, Njudung, Småland). *Fornvännen* 102. Stockholm.

In the 1860s and 70s a large number of Viking Period objects were delivered from Lannaskede parish in Småland to the Museum of National Antiquities in Stockholm. They arrived in several packages and were catalogued as deriving from Broby Skattegård. Among the objects are weapons and equipment for several horses as well as jewellery and dress accessories for at least one woman. They are of excellent quality, including a silver bracelet and axes of Eastern European origin. The very scarce documentation pertaining to the finds indicates that the finds derive from two graves, one with a male and another with a male and a female. The finds are of the highest rank of their time. The closest parallels are chamber graves at Birka. This points to the presence of high-ranking Viking Age chiefs or even kings in the little-researched province of Njudung in Småland.

Påvel Nicklasson, Folkparksvägen 4j, SE-227 30 Lund
Pavel.nicklasson@comhem.se

År 1865 inkom till Statens Historiska Museum en brokig samling vikingatida fornsaker hittade vid Broby Skattegård i Lannaskede socken utanför Landsbro i Småland. »Hittades af bonden Johannes Isaksson vid bortförandet af ett stenrös. Löstes med 20 Rdr Rmt.» , noterades det i dagboken för den 17:e januari. Fynden bestod till större delen av vapen och delar av hästutrustning. De fick inventarienummer 3326 på Historiska Museet i Stockholm. Inga antikvariska åtgärder utlöstes av fyndet. Arkeologin var ännu i sin linda och begreppet »räddningsgravning» var inte uppfunnet. Samtidigt behövde en växande befolkning födas och moderna odlingsmetoder gjorde att ny mark kunde brytas. Det var därför inte bara i Lannaskede som fornlämningar fick stryka på foten vid denna tid. Lämningarna där är dock intressantare än mångt fornfynd.

Redan från 1866 finns det ytterligare en no-

tering på ATA som räknar upp nya fynd från Broby Skattegård. Det är som om bonden årligen skördat vikingatida föremål på sin åker. Fynden fick nummer SHM 3549. Även här är det vapen och delar till hästutrustning. Den lakoniska kommentaren i skrivelsen i ATA säger: »Funna af bonden Johan Peter Svensson i jorden, i närheten af det fynd, som 1865 anträffades (Inv 3326) – Löstes med 10 Rdr Rmt.» (Antecknat i dagboken den 25 juli 1866.)

Man skulle kunna tro att det därmed var nog, att alla forngravar vid Skattegården var demolerade och att de föremål som man brytt sig om att tillvarata var ordentligt inlevererade till Statens Historiska Museum. Så var dock inte fallet. Det dröjde emellertid nästan 15 år innan nästa skörd av fornfynd lämnades in.

1879 inkom en ny sändning, även den här gången mestadels bestående av vapen och hästutrustning, till Statens Historiska Museum. I

Tillväxten och i dokumentationen på ATA anges följande: »Funnet av Nils Johansson Shepherd och dess arrendator inspekt. Svensson i ett röse, som för 35 år sedan skall hafva varit 1,5 à 1,7 m högt, nu knappt 3 dec m.; Ursprungliga omkretsen skall hafva varit 29,5 m. – Inl. af C. F. Nordenskjöld. Inlöstes med 15 kr.» Allt antecknat i dagboken den 18 juni 1879. Fynden fick nummer SHM 6363. Den kortfattade beskrivningen av stenröset är den enda dokumentation som finns att tillgå över graven som fynden härrör från. Inte ens dess läge på Skattegårdens ägor är angivet. Måttuppgifterna visar på ansevärd dimensioner, om än ingen storhöj. En omkrets på 29,5 meter motsvarar en diameter på närmare tio meter. Uppgiften att anläggningen börjat tas bort hela 35 år tidigare visar att det har varit en mäktig anläggning som tagit tid och energi att odla bort.

De nya fynden satte fart på de framväxande antikvariska myndigheterna. I ett brev till riksantikvarie Hildebrand diskuterar Carl Fr. Nordenskjöld sina resor på jakt efter fornsaker för Vitterhetsakademiens räkning. Han skriver bland annat följande:

»Vördade Herr Riksantikvarie och Kommendör!

...

I dessa dagar hoppas jag kunna insända några fornsaker, bland dessa brons- och jernsaker hvilka sistlidna januari blifvit påträffade af en inspektör Svensson i Broby – Lannaskede socken –, då han höll på med afröjdandet af ett stenkummel. Såfort detta anmälts hos mig, har jag satt mig i förbindelse med nämnde inspektör, i följd hvaraf allt vidare arbete blef afbrutet. I slutet af veckan begifver jag mig till honom, för att taga minnesmärket i närmare skärskadande och sålunda blifva i tillfälle att antingen till- eller afstyrka beviljandet af hans tilltänkta ansökan om Kongl. Vitterhets-, Historie- & Antiquitets- Akademiens tillstånd att helt och hållet få borttaga röret, som han menar till åkerns brukning vara hinderligt.

Med vördnadsfull högaktning har jag äran framhärda

Herr Riksantikvaries & Kommendörens
Ödmjukaste *Carl F. Nordenskjöld*
Hvetlanda d. 27 April 1879»

Ansökan från Skattegården om att få ta bort resterna av röset inkom strax därefter till myndigheterna:

»Till Kongl. Vitterhets- Historie- & Antiquitets-Akademien
Stockholm

Jemte öfversändandet av qvitto öfver emottagna femton kronor vågar vi undertecknade vördsammast anhålla att kongl. Vitterhets- Historie- & Antiquitets- Akademin täcktes bevilja af benäget tillstånd att undanröjda den obetydliga återstoden af ett forntida minnesmärke (hvaruti de insända fornsaker blifvit påträffade) då mycket häldre, som nämnda rör är för åkerns ordentliga brukande serdeles hinderligt. Skulle under afröjdningen af detsamma till äfventyrs flera fornsaker uppdagas, skola vi med nöje insända dem till Kongl. Riksmuseum. Ju fortare det ombedda tillståndet kunde beviljas, ju tacksammare skulle vi vara.

Lannaskede och Broby den 1 juli 1879

Carl Svensson

Arrendator af Broby Skatteg. och klosterg.

S.J. Johansson

Egare af Skattegård»

I ett nytt brev till Riksantikvarien konstaterar Nordenskjöld efter besök på platsen att röset är svårt skadat, i vägen för åkerns brukande och inte värt att bevara. Han tillstyrker ett borttagande. Att tillstånd beviljades framgår av en anteckning i diariet den 2 december 1879 då nya fornfynd från Broby Skattegård lämnats in. »Funnet af egaren af Broby N.J. Johansson och dess arrendator Carl Svensson vid med Akad.s tillstånd fortsatt borttagande af det stenröse, i hvilket No 6363 förut anträffats. Inlöstes med 10 kr.» De nya fornfynden, även nu till större delen bestående av vapen, fick nummer SHM 6464. Förutom dokumentationen i form av brevväxling återkom Nordenskjöld 1919 till fynden i sin beskrivning av minnesmärken i Jönköpings län. Här ger han något fylligare uppgifter som jag återkommer till längre fram.

Med detta upphör bortröjandet av rösen vid Broby Skattegård. Inga mer fornsaker lämnas in

	Enkelgrav		Dubbelgrav
SHM 3326	Tveeggat svärd (ej återfunnet) Sporre Betsel 2 ringar (till hästutrustning) 2 söljor (till hästutrustning) 2 stigbyglar Sköldbuckla (delar) Dubbelyxa 2 selvbågskrön (bara 1 omtalas i kat. 2 finns på SHM)	SHM 6363	Betsel av järn (Birka 708, 830) Betsel av järn 2 stigbyglar 2 sporrar Hammaryxa 2 ovala spännbucklor, dubbel- skaliga, skadade, M551/P51 Kedja av brons Runt spänne av brons Grimbeslag Bryne Glaspärla Eneggad kniv (katalognot: tveksam om kniven hör till fyndet)
SHM 3549	Spjutspets Sköldbuckla (delar) Kedja (hundkoppel?) 2 selvbågskrön	SHM 6464	Spjutspets 2 pilspetsar Armring av silver Ring av silver Selvbågskrön Del av stigbygel Våg Vikt Delar av ask av brons Bryne Bronsring Likarmat spänne av Ljonestyp

Tabell 1. Lista över samtliga föremål som ingår i katalogposterna SHM 3326, 3549, 6363 och 6464.
—List of all objects belonging to catalogue entries SHM 3326, 3549, 6363 and 6464.

till inlösen. Jämfört med dagens välutvecklade fornminnesvård kan man tycka att det skedda var en skandal. Myndigheterna fick flera chanser att ingripa då praktfulla gravar från vikingatid demolerades. Tiderna var dock annorlunda, och så tidigt som på 1860- och 1870-talen genomfördes få arkeologiska undersökningar i landet. Kanske skall man inte bara se stenrössets bortröjande som en metafor för det moderna Sveriges framväxt, utan även som en metafor för den moderna arkeologins framsteg. Några år senare inleddes genom pionjärer som pastor Palmgren omfattande arkeologiska gravundersökningar i Småland, framför allt i Finnveden. Även om kvaliteten på utgrävningarna och dokumentationen var bristfällig så blev det starten för den grävande arkeologin i regionen. Gravarna som den vid Broby Skattegård fick på sätt och vis tjäna som

offer för att det antikvariska intresset skulle kunna övergå till arkeologisk vetenskap.

En, två eller flera gravar?

Det är inte helt lätt att få överblick över vad som egentligen fanns i gravarna vid Broby Skattegård. Fynden är som ovan beskrivits fördelade på fyra katalognummer. De olika förteckningar med noteringar och tillägg som finns i Tillväxten, SHM:s katalog och på ATA överensstämmer inte med varandra. En del föremål har inte kunnat lokaliseras. I vissa fall har jag gjort andra bedömningar av föremålen än vad som står angivet i fyndlistorna. Är det då samma föremål som bedömts, eller har sammanblandningar skett under de snart 140 år som föremålen tillbringat på museum? Vem vet? Det finns noteringar i SHM:s katalog som kan antyda förväxlingar. I tabell 1

visas de fynd som vid respektive tillfälle lämnades in till de antikvariska myndigheterna och som jag vid mina materialgenomgångar kunnat lokalisera och identifiera.

Onekligen omfattar fynden flera spännande föremål. Frågan är dock om det går att utvinna något meningsfullt vetande med den bristande dokumentation som finns. Jag skall våga ett försök, fullt medveten om hur tunn isen är. Hur skall man hantera ett så exklusivt fyndmaterial som det från Broby då det i stort sett helt saknas dokumentation? Skall man nöja sig med att typbestämma och datera föremålen, eller skall man försöka ställa upp vidare hypoteser om dem?

Fynden har tidigare behandlats kortfattat av forskningen. Martin Hansson (2001, s. 133, katalog s. 366) nämner dem i sin avhandling. Han för fynden till tre separata gravar från olika rösen, och han för fynden till Trollagården, inte Skattegården. Trollagården är en av granngårdarna i Broby. I all dokumentation anges Skattegården som fyndplats. De olika gårdsangivelserna återkommer jag till då jag försöker lokalisera fyndplatserna närmare. Hansson är inriktad på att hitta vikingatida vapen som indikationer på makt, ett förstadium till medeltida vapen och makt. Detta gör att han i sin katalog utelämnar flera föremål, exempelvis de ovala spännbucklorna, vågen med tillbehör, ringarna och pärlan. Dessa fynd tyder på att det bland fynden finns föremål från minst en gravlagd kvinna. Föremålen figurerar visserligen i texten, men fyndgenomgången är summarisk och delvis missvisande. Fynden har under årens lopp tagits upp i trebetygsuppsatser (Botond 2001 är ett exempel). Det samlade fyndmaterialet har dock inte blivit föremål för något djupare studium.

De inlämnade föremålen är i flera fall av ovanligt slag och visar att gravarna tillhör den yppersta vikingatida eliten. Dateringarna är samlade, alla hör hemma i mitten av 900-talet. Att inget föremål har en avvikande datering kan tolkas som att det trots allt rör sig om föremål från ett relativt begränsat antal gravar. Om man försöker tolka och kanske därmed även riskera att övertolka de mycket magra fynduppgifterna så anser jag att man kan bestämma fynden som härrörande från två gravar. Den första innehöll

föremålen från SHM 3326 och SHM 3549. I denna grav har en man med en omfattande och rik föremålsuppsättning begravts. Som stöd för att slå samman de båda fynden får man ta uppgifterna i SHM:s katalog. Om SHM 3549 sägs att de hittades »i närheten af det fynd, som 1865 anträffades». Nordenskjöld, som fungerade som ombud då det andra fyndet sett dagens ljus, stödjer uppfattningen om att fynden kommer från en enda grav. Hans uppgifter återkommer jag till.

Den andra graven innehöll de föremål som hittades 1879 och omfattar katalognumren SHM 6363 och SHM 6464. I denna grav har en man och en kvinna gravlagts, båda med rika gravgåvor. Givetvis går det inte att utesluta att det finns inblandade föremål från andra gravar som röjts undan vid samma tillfällen. Även om bönderna bara anger att de röjt undan en grav kan flera ha skadats eller fynd från flera röjningar fått följa med då man överlämnade föremål till de antikvariska myndigheterna. Det skulle kunna röra sig om separata gravar, en mansgrav och en kvinnograv. Mot detta talar att båda katalogposterna har blandade manliga och kvinnliga föremål. Om man röjt undan två gravar borde fynden kanske ha varit mera separerade. De magra fynduppgifterna anger att man vid tillfället endast röjde undan en grav. Även för dessa fynd anger Nordenskjöld att det rör sig om en och samma grav.

Om man tolkar fynden som härrörande från två gravar bildar innehållet i respektive grav en någorlunda begriplig och sammanhållen helhet. Dessa kan sedan jämföras med bättre dokumenterade vikingatida gravar från andra platser för att skapa förståelse av vad det egentligen är för fynd. Två män med omfattande och exklusiva vapenuppsättningar och hästuprustningar har begravts, i den andra även en kvinna. Den förste mannen har fått svärd, lans, yxa, sköld, sporrar samt utrustning till åtminstone en häst. Den andre har fått lans, yxa, sporrar och utrustning till en eller två hästar, varav den ena hästuprustningen var mycket exklusiv. Kvinnan i den andra graven fick ett par ovala spännbucklor, ett likaromat spänne, ett runt spänne, en pärla och sannolikt de två ringarna av silver. I båda gravarna finns selbågskrön från vagnsutrustning eller sadlar.

En källkritisk aspekt är att gravinventarierna säkert inte är kompletta. Rösena röjdes undan av starka bonddrängar. De föremål som lämnats in är framför allt stora metallföremål som lätt kan plockas upp. Små föremål som pärlor och dräkt-detalyer torde vara kraftigt underrepresenterade.

Ur arkivuppgifterna kan inte utläsas hur de båda gravarna förhöll sig till varandra rumsligt. De härrör enligt dokumenten på ATA och SHM från samma gård men kan härstamma från två olika gravfält. Läget för gravarna framgår inte av den skriftliga fynddokumentationen, som nöjer sig med att ange gårdsnamnet Skattegården. Numera har Skattegården slukats av tätorten Landsbro. Området ligger på en kraftig åsrygg från vars krön man har en magnifik utsikt. Åsryggen har under de senaste decennierna till stor del täckts av bebyggelse, resterande ytor är uppodlade. Det finns numera inget gravfält registrerat i fornminnesregistret som skulle kunna kandidera som ursprungsplats för de båda gravarna.

Nordenskjöld lämnar en del intressanta uppgifter i sin *Jönköpings läns minnesmärken* (1919). De har försumrats av andra som arbetat med fynden. Han anger att det skall ha funnits gott om fornlämningar kring Broby. Man kan tolka hans uppräknings som att det funnits flera resta stenar, stensättningar, rösen och högar runt byn. Av dessa fornlämningar finns det idag i princip ingenting kvar. Uppodling och bebyggelse har helt förändrat fornlämningsbilden i området. Nordenskjöld anger att det redan på hans tid, sent 1800-tal, hade skett återkan på flera fornlämningar.

Om den först påträffade graven skriver han:

»De i Statens hist. Museum förvarade fornsaker-
na (yxa, svärd, betsel, stigbyglar, sporrar, sköld-
buckla, bronsbeslag till en sele m. fl.) hittades 1865
och 1866 på Trollagård i ett stenkummel, som då
blef bortfördt.» (Nordenskjöld 1919, s. 6)

Hansson hämtade alltså sannolikt lokaliseringen till Trollagård från Nordenskjöld. Det går nog idag inte att reda ut den första gravens läge närmare än så. Dokumenten talar om Skattegården, Nordenskjöld anger Trollagården. Vad som är orsaken till de olika uppgifterna är svårt

att säga. Det kan röra sig om byte av mark mellan gårdarna eller att det var folk från Skattegården som skrev till de antikvariska myndigheterna fastän fyndet gjorts på granngården. Det kan röra sig om en sammanblandning av uppgifter eller en felskrivning. Nordenskjöld stödjer dock uppfattningen att fynden härrör från en enda grav.

Om det andra fyndet skriver han:

»På Skattegårdens ägor ligga efter ett kummel, som för 30 år tillbaka hade ansenlig höjd och 30 m. omkrets, de bottenstenar kvar, vid hvilkas upp-
brytande år 1880 gårdens ägare samt arrendatorn på löjtnantsbostället eller Klostergården, såsom det äfven kallas, hittade de åtskilliga vapen af järn, spännbucklor, bronsbeslag till en sele m.m., som på författarens föranstaltande öfverlämnades till Statens hist. Museum. Kummelbottens bortförande samt vidare undersökningar därstädes hafva sedan dess ej ägt rum.» (Nordenskjöld 1919, s. 7)

Fyndet skall sålunda inte ha gjorts vid själva Skattegården utan vid ett till Broby knutet soldattorp. Det är möjligt att det går att lokalisera denna plats närmare. Egil Lönnberg inventerade fornlämningarna i Lannaskede 1944–45 som ett led i den första fornminnesinventeringen av Njudung (Lönnberg 1947). Han beskriver inventeringen i området: »[...] varvid ett stort antal fornlämningar antecknades, de flesta omkring Lannaskede-Broby-Trishult, där bygden tycks ha varit samlad under såväl järn- som stenåldern» (Lönnberg 1947, s. 40). En gravfältskarta som då upprättades visar en åsrygg i närheten av soldattorpet på Skattegårdens ägor med flera rösen varav några var skadade. Detta gravfält är måhända en kandidat som ursprungsplats för fynden. Kartan visar att åkern gick ända fram till åsen med gravarna samt att det fanns ett grustag i den. Markarbetena på och runt gravfältet har varit omfattande. Den på 1800-talet borttagna graven kan ha legat på någon av de uppodlade ytorna. Notera att denna plats inte är upptagen i Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering. De förhöjningar som Lönnberg iakttog kan antingen ha bedömts som naturbildningar eller så har fortsatt återkan på platsen förstört eventuella fornlämningar.

Fig. 1. Hammaryxa och dubbelyxa. Yxorna härrör båda från Östeuropa och kommer ur varsin grav vid Broby. Överst hammaryxan från enkelgraven, SHM 3326. Underst dubbelyxan från dubbelgraven, SHM 6363. Foto ATA.

—A hammer axe and a double axe. Both derive from Eastern Europe and where found in different graves at Broby. Top, the hammer axe from the single grave. Below, the double axe from the double grave.

Fig. 2. Två av selbågskrönen från enkelgraven SHM 3326. Foto: Gunnel Jansson, ATA.

—Two yoke finials from the single grave.

Sammanfattningsvis kan den första graven inte platsbestämmas närmare än till antingen Skattegården eller Trollagården. Den andra graven skall låg sannolikt vid ett soldattorp, Klostergården, som tillhörde Skattegården.

Föremålen från de båda gravarna härrör med stor säkerhet från obrända gravar. Några av föremålen är tillböjda vilket kanske kunde tolkas som tecken på brandgravar. Å andra sidan är trots allt de flesta av föremålen intakta och i gott skick. De uppvisar ingen eldpatina. Föremålen av brons och glas skulle ha deformerats på ett likbål. Kremering var det vanligaste gravskicket under vikingatiden i de närbelägna folklanden Varend och Finnveden varifrån det finns ett större antal undersökta gravar (Svanberg 2003a). I Njudung har dock alldeles för få vikingatida gravar undersökts arkeologiskt för att man skall kunna uttala sig om generella drag i gravskicket

på det sätt som Svanberg gör rörande Finnveden och Varend.

För att lägga fram ännu en vågad hypotes vill jag föreslå att det kan röra sig om kammargravar. Som vi skall se är de svenska gravar vars innehåll mest liknar fynden från Broby rika kammargravar vid Birka och några andra rika fyndplatser. Det är till denna exklusiva grupp man måste föra gravarna från Broby. Det är inte uteslutet att det statusfyllda gravskicket kan ha varit inspirerat från Mälardalen. Svanberg (2003 b, s. 186) noterar att gravskicket i de delar av Småland som han har undersökt uppvisar likheter med Mälardalen. Ett möjligt stöd för tolkningen som kammargravar i den magra dokumentationen är att Nordenskjöld skriver om »bottenstenar». Detta kan tyda på att graven innehöll någon form av kammarkonstruktion.

Fig. 3. Hundkoppel(?) från enkelgraven, SHM 3549. Detta fynd tyder på att en hund fått följa med den döde i graven. Foto förf.
—A dog leash(?) from the single grave. This find suggests that a dog was present in the grave.

Fig. 4. Betsel från enkelgraven, SHM 3326. Foto förf.
—A horse bit from the single grave.

En hög med vikingatida föremål

Bland fynden finns både vikingatida standardtyper och mer exklusiva, ovanliga och unika föremål. Genomgående håller de hög kvalitet. Sammantagna antyder de att det rör sig om ytterst exklusiva gravar. Föremålen listas i tabell 1. Här skall jag endast diskutera några av dem närmare.

Yxorna är båda av östeuropeiska typer. Under SHM 3326 finns en dubbelyxa, under SHM 6363 en hammaryxa. Per Hallinder (1986, s. 47 f) anger att båda typerna har samma geografiska ursprung: de härstammar från Östeuropa och är vanliga i Ryssland, Ungern och Baltikum. Förutom några exemplar från Birka är enligt Hallinder endast ett litet antal kända från Sverige.

I den först inkomna katalogposten SHM 3326 finns två selbågskrön, i den andra SHM 3549 ävenledes två och i den sist inkomna posten SHM

6464 ett femte selbågskrön. I Tillväxten är fynden från de två första katalogposterna registrerade som »sadelbomsbeslag» och »sadelbomsprydad». Selbågskrönet i den tredje posten är trasigt. En bit av ett likarmat spänne av sen Ljonestyp och en del av en bronsring kan tidigare ha bestämts som avbrutna delar av selbågskrönet, se fig. 6. Samtliga selbågskrön är försedda med tömhål och härstammar från vagns- utrustning eller sadlar. Från Birka finns exempel på att hästar har begravts i gravar i vilka selbågskrön påträffats. Eftersom inga ben är bevarade från Broby går det inte att säga om hästar har fått följa med i gravarna. Det förefaller dock inte osannolikt eftersom gravinventarierna i övrigt i så mycket sammanfaller med kammargravarnas. Även de andra delarna av häst- och ridutrustningarna är magnifika. Från enkelgraven finns det en sporre och delar till två stigbyglar. Från

Fig. 5. Stigbyglar från enkelgraven, SHM 3326. Foto förf.

—Stirrups from the single grave.

dubbelgraven finns två betsel, två sporrar och två stigbyglar. Särskilt det ena betset från dubbelgraven är praktfullt. Dessa fynd antyder att det kan ha funnits minst en häst i den första graven och två i den andra.

I katalogposten SHM 3549 från enkelgraven kan en järnkedja sannolikt identifieras som ett hundkoppel. Samma gäller här som för hästutrustningarna: det är möjligt att en eller flera hundar fått följa med i graven.

I katalogposten SHM 6464 ur dubbelgraven finns delar av en våg bestående av vågskålar, ett viktlod och beslag från en ask där vågen förvarats.

De kvinnliga gravgåvorna i dubbelgraven omfattar två skadade dubbelskaliga ovala spännbucklor av typ P51, ett likarmat spänne, ett runt spänne och en genomskinlig pärla. Man skall kanske också klassa de båda ringarna av silver som hörande till kvinnans gravgods. Den mindre ringen har sannolikt varit fäst i den stora. Liknande ringar är kända från olika håll i Skandinavien, bland annat från Skåne. En ring i ett depåfynd från Lackalänga (SHM 431) illustrerades av Montelius i ett av de tidigaste standard-

verken om svensk arkeologi omkring tiden då fynden gjordes vid Broby (Montelius 1872, s. 177, fig. 638). Ädelmetallen och det faktum att snarlika ringar hittats i högstatuskontexter indikerar att Brobygraven förutom vapen av högsta klass även innehållit kvinnliga föremål av hög klass. Man måste emellertid anta att det var lättare för bönderna som röjde undan rösen att ta till vara stora järnföremål än små smycken. Därför är bilden av det kvinnliga gravinventariet långt ifrån tillfredställande.

Fler hypoteser

Om man kan acceptera tanken att de lösfunna föremålen härrör från två mycket rika gravar, sannolikt kammargravar, finns det intressanta paralleller som öppnar vidare perspektiv. Jag har redan flera gånger refererat till Birkas gravar. En arkeologihistorisk aspekt är att Hjalmar Stolpe genomförde sina pionjärartade gravundersökningar först under 1880- och 90-talen (Arbman 1943, s. xxv). Gravarna vid Broby togs bort utan antikvarisk bevakning bara några år tidigare. Det finns också några paralleller från något närmare håll. Ett exempel är kammargrav 39 vid Hov i Hällstads socken i Västergötland, undersökt av Erik Floderus 1932 (Floderus 1938). Den innehöll en stor vapenuppsättning och ridutrustning mycket snarlik de småländska fynden. I graven hade en häst lagts ned tillsammans med den döde. Denna grav har framhållits som parallell till kammargravarna vid Birka och kan kanske ge en fingervisning om hur de småländska gravarna såg ut.

Bara en grav vid Birka hade en hammaryxa: kammargraven 644 (Arbman 1943, s. 221 f). Den uppvisar flera andra gemensamma drag med dubbelgraven vid Broby, utöver att båda innehöll östeuropeiska yxor. I båda gravarna fanns stor vapenuppsättning och hästutrustning, kvinnliga föremål som ovala spännbucklor och pärlor, därtill en våg med tillbehör. För övrigt fanns det i Birkagraven ytterligare föremål som inte har någon motsvarighet från Brobygraven. Man skall dock ha i minnet att Stolpe grävde ut Birkas gravar med stor noggrannhet medan gravfynden från Broby framkom helt utan antikvarisk övervakning och därför inte bör ses som kompletta. Parallellerna med Birkagraven kan använ-

Fig. 6. Delar av ett selbågskrön från dubbelgraven, SHM 6464. På fotografiet finns förutom två delar till selbågskrönet även en bit av en bronsring och en del av ett likarmat spänne av sen Ljønestyp. Dessa föremål nämns inte i beskrivningarna av fynden eller i SHM:s inventarium. Foto Gunnel Jansson, ATA.

—Parts of a yoke finial from the double grave. Also shown are part of a bronze ring and part of an equal-armed brooch of the late Ljønes type. These objects are not mentioned in the report or the SHM inventory.

das som argument för att fynden från Broby verkligen representerar en enda grav med två gravlagda individer, en man och en kvinna utrustade med ett rikt gravinventarium.

Ann-Sofie Gräslund har ingående studerat gravskicket vid Birka och bland annat analyserat gravar med vapen och hästutrustningar. De flesta av kammargravarna med hästar innehöll även vapen (Gräslund 1980, s. 41 f). Kammargravarna skall alla dateras till den sena Birkaperioden, det vill säga 900-talet. Fastän Gräslund jämförde Birkafynden med gravar från andra håll förefaller det som om gravarna från Broby faktiskt har sina närmaste paralleller hos kammargravarna vid Birka. Gräslund spårade den vikingatida kammargravssedens ursprung till västra Europa: Friesland, Niedersachsen och Westfalen. Genom detta förbinds gravarna med omfattande handelskontakter och kristen mission riktad mot Norden som utgick från detta område. Eftersom vi inte vet någonting om Brobygravarnas gravskick kan vi kanske inte dra alltför långtgående paralleller. Genom sitt innehåll visar de dock att de gravlagda måste ha varit delaktiga i samma kultur och kontaktnät som överklassen i Birka.

Ytterligare ett spännande steg i analysen av Birkagravarna har tagits av Neil Price (2002, s.

132 f). Den ovannämnda Birkagraven 644 används tillsammans med Birkagrav 834 för att göra en långtgående rekonstruktion främst av den senare graven. Price har som målsättning att spåra inlag av trolldom och gravlagda trollkvinor, völvor. Hans analys och rekonstruktion är tankeväckande. I Birkagraven 834 fanns rester av en stav som Price tolkar som en del i völvens utrustning. Stavarna har alternativt tolkats som måttstockar vid textilförsäljning (Gustin 2004, Appendix I, s. 283). Här går det inte att utreda stavarnas rätta tolkning, men möjligheten finns att de har mer med handel och hantverk än med kult att göra. I Birkagraven 834 fanns ett par draghästar nedlagda. Price (2002, s. 139) menar att draghästar i kvinnliga gravar indikerar gravlagda av hög status. Därmed skulle den mest betydelsefulla av de gravlagda i Birkagrav 834 inte vara den vapenutrustade mannen utan kvinnan som kan ha varit en völva. Den fortsatta analysen av Birkagravarna kan både ses som ett intyg på att fynden därifrån ännu efter mer än 100 år ännu inte är färdigbeforskade och på att det under dessa 100 år har hänt en hel del i vår värld som lett till att nya frågor ställs och gamla sanningar får stryka på foten. Det som i det småländska sammanhanget är intressant och tankeväckande är att en grav med övertydligt manliga

och krigiska gravgåvor ofta används för att rekonstruera manliga politiska och sociala makt-system, så som Martin Hansson gjort. I själva verket kan de vid ett närmare påseende avslöja helt andra aspekter av det vikingatida samhället.

Vikingatiden i Njudung

De praktfullt utrustade gravarna vid Broby blev bortodlade strax innan den moderna arkeologin föddes. En parallell till händelserna i Broby är den massiva bortodlingen av gravhögar i Skärstad socken i norra delen av Jönköpings län som jag har studerat genom arkivhandlingar (Nicklasson 1999; 2000). Även här var det under de sista decennierna av 1800-talet som den största bortröjningen av gravfält skedde.

Praktgravar från yngre järnåldern är ovanliga i Småland. Svanberg (2003a, s. 130 f) nämner i sin katalog över gravar från Finnveden endast en grav med ett aristokratiskt gravskick. Det var en grav med guldgubbar, vapenuppsättning och annat vid Håringe Skeda på Bolmsö. För Värends del klassar inte Svanberg en enda grav som aristokratisk. Hans kriterium för aristokratiska gravar är att de innehåller flera av fyndkategorierna båt, vagnskorg, smycken, vapen, djur, guld/silver, importföremål eller textilier. Gravarna vid Broby uppfyller, utan att vara sakkunnigt utgrävda, flera av dessa krav. Vid en jämförelse med de gravar Svanberg bearbetat från Sydsverige hamnar gravarna vid Broby i den absoluta toppen. Det finns få om ens några motsvarigheter till dem från södra Sverige.

Även utanför Svanbergs undersökningsområde är det ont om vikingatida praktgravar i Småland. Det finns några från vendeltiden såsom två storhögar i Skärstad, fast de inte innehöll några exceptionella gravgåvor (Nicklasson 1996; Varenius 1996). En annan vendeltida storgrav har undersökts vid Gunnerstad i Gamleby socken utanför Västervik (Friberg-Johansson 1978; Palm 2002). Här hade den döde gravlagts i en båt tillsammans med flera djur och bland gravgåvorna märks delar av en hjälm. Alla dessa gravar är några hundra år äldre än de vid Broby.

Om man inskränker jämförelserna till Njudung finns omständigheter som kan användas för att sätta in fynden från Broby i ett sammanhang. Det medeltida folklandet Njudung låg

längs Emåns övre lopp. Landet var delat i Östra och Västra härad. Lannaskede ligger vid gränsen mellan de båda häraderna och bör ha varit en knutpunkt. Hur mycket av de medeltida förhållandena som kan föras tillbaka till vikingatiden är oklart. Det verkar dock att döma av gravfältens fördelning som om den vikingatida bebyggelsen låg i de centrala delarna av det medeltida folklandet.

Få arkeologiska undersökningar har gjorts i Njudung, varför området har hamnat i skymundan i den arkeologiska forskningen. Egil Lönnbergs sammanställning över vikingatida fornlämningar och fynd i folklandet från 1947 är än idag i det närmaste komplett. Delar av fyndmaterialet från vikingatid har sammanställts av Martin Hansson (2001). Den i detta sammanhang viktigaste sammanställningen är den över vapenfynd. Avsaknaden av arkeologiskt undersökta gravar från yngre järnåldern skall nog ses som en bidragande anledning till att forskningsintresset mest ägnats åt den yngre järnålderns yttre gravformer, särskilt i ett jämförande perspektiv med andra småländska folkland som Varend och Finnveden. En ganska omfattande litteratur ägnas åt detta (Einerstam 1965; Einerstam & Winberg 1980; Nilsson 1990; Burström 1991; Hansson 1998). Dessa forskare är tämligen eniga om att den yngre järnålderns gravar i Njudung till stor del består av runda stensättningar. Detta kontrasteras mot högar i Finnveden och ett varierat gravskick i Varend. Svanberg (2003a; 2003b) går ett steg vidare och diskuterar i en postkolonial anda regionala skillnader i det inre gravskicket.

De båda gravarna vid Broby är inte de enda vapenfynden från Njudung. Bland de vikingatida fynden finns en samling föremål från Hultsjö prästgård med en silverprydd yxa. Denna typ av yxa tillhör det yppersta på rangskalan för vikingatida vapen och är mycket ovanlig. Silverinlagda yxor har påträffats bland annat i den praktfulla Mammengraven och i en grav vid Trelleborgen i Danmark. Ulf Näsman (1991) har klassat dem som tillhörande den högsta eliten. Från samma ställe som den silverinlagda yxan från Hultsjö finns en sporre. Yxan och sporren kan härröra från en vapengrav med ridutrustning, kanske inte olik de vid Broby. I

alla gravarna fanns i så fall praktyxor och ridutrustning. Eftersom uppgifter om fyndomständigheterna helt saknas för Hultsjöfynden är en sådan slutsats vågad.

Förutom fynden från Broby och Hultsjö redovisar Hansson (2001, s. 366) fem fynd av vikingatida vapen från Njudung. Samtliga är lösfynd med magra fynduppgifter. Fyra härrör sannolikt från gravar medan ett svärd från Nävelsjö socken är hittat i en sjö. I två av fynden, båda från Vetlanda socken, finns delar av ridutrustning. I fynd från Epidemisjukhuset respektive Byestad grav 32 finns betsel. En silvertauscherad spjutspets från Hjärtlanda bör klassas som ett statusvapen. Fynden kan sammantagna tyda på att det fanns en regional vikingatida begravningstradition i Njudung som betonade deponering av exklusiva vapen och ridutrustningar. Gravsedan ansluter delvis till de i Varend och Finnveden där vapen och ridutrustningar kan förekomma i det manliga gravinventariet (Hansson 2001 s. 364 f; Svanberg 2003a, s. 53 f).

Man kan, som Hansson gör, se dessa vapen- och ryttargravar som förelöpare till det medeltida frälset. Han ser Lannaskede i detta ljus. Fynden från Broby skall ses i kombination med den tidigmedeltida kyrkan i Lannaskede som har drag gemensamma med domkyrkan i Lund. Vid Lannaskede kyrka finns en Eskilstunakista. Gräslund (2002, s. 152 f) daterar på stilmässiga grunder Eskilstunakistan vid Lannaskede kyrka till sena 1000-talet, vilket skulle vara ett drygt sekel efter det att de praktfulla gravarna vid Broby anlades. I trakten finns också flera runstenar (Hansson 2001, s. 133, 143).

Sammantaget visar allt detta att man hade goda kontakter åt olika håll. På en runsten i Nävelsjö socken några kilometer norr om Landsbro finns en runsten med inskriptionen »Gunkel satte denna sten efter Gunnar, sin fader, Rodes son. Helge lade honom, sin broder, i stenkista i England i Bath.» (Agertz 2002, s. 94). Vid Komstad utanför Sävsjö ett par mil österut finns en runsten som har inskriften »Väre satte denna sten efter Gunne, sin broder. Han dog i England» (Varenius et al. 2002, s. 324). Runstenarna visar att Njudung hade kontakter med västra Europa varifrån kammargravskicket och kristendomen kom. De båda yxorna från Broby visar att man även

hade kontakter österut. Det inre av Småland var inget isolerat område under vikingatiden.

Avslutning

Hövdingarna i Broby råkade illa ut då deras gravar odlades bort under 1800-talet och deras kvarlevor och utstyrelse vanhelgades. Man kan också påstå att de gamla njudingarna råkade illa ut senare. Fynden från Broby tillhör Statens Historiska Museum i Stockholm. Här förvaras också de flesta fynden: SHM 3326, 3549 och 6464, det vill säga alla föremål från enkelgraven och några föremål från dubbelgraven. 1954 deponerades SHM 6363 till Jönköpings läns museum. På så sätt splittrades fynden från dubbelgraven. Det är idag inte möjligt att lägga alla föremålen intill varandra och genomföra ett samlat studium av några av de rikaste vikingatida gravfynden från Sydsverige. Man missar därmed de antikvariska och arkeologihistoriska poängerna som jag försökt belysa med en grav som röjdes bort i omgångar och där fyndmaterialet numera måste pusslas samman för att kunna tolkas som en sammanhållen helhet.

I en monter på Jönköpings läns museum visas en samling föremål från yngre järnåldern. Där finns en av yxorna från Broby och några andra föremål från samma grav. Det finns inga förklarande texter eller någon annan information om att vad man ser är fynd ur en av de rikaste vikingatida gravarna i Sydsverige. Det vore spännande om fynden från Broby efter allt de varit med om kunde återförenas och visas upp så som de förtjänar.

Referenser

- Agertz, J., 2002. Småländska ortnamn i runskrift och ortnamn i småländska runinskrifter. *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 71. Jönköping.
- Arbman, H., 1940-43. *Birka I. Die Gräber*. KVHAA. Stockholm.
- Botond, S., 2001. *Vikingatida ryttargravar i Småland Studier utifrån fyra exempel och en jämförande analys av valda delar av Sverige och Skandinavien*. Uppsats i påbyggnadskurs (C) i arkeologi. Institutionen för arkeologi vid Stockholms universitet.
- Burström, M., 1991. *Arkeologisk samhällsavgränsning. En studie av vikingatida samhälls territorier i Smålands inland*. Stockholm.
- Einerstam, B., 1965. Småland: Jönköpings och Kro-

- nobergs län. Jansson, S. & Lundberg, E.B. (red.). *Med arkeologen Sverige runt*. Stockholm.
- Einerstam, B. & Winberg, G., 1980. Småland, Jönköpings län. Jansson, S. & Lundberg, E.B. (red.). *Med arkeologen Sverige runt*. En uppslagsbok. Stockholm.
- Floderus, E., 1938. Ett kammargravfält i Västergötland. *Fornvännen* 33.
- Friberg-Johansson, B., 1978. Om en utgrävning i Gamleby sn för 20 år sedan. *Tjustbygden*. Väster-
vik.
- Gräslund, A.-S., 1980. *Birka IV. The Burial Customs. A Study of the graves on Björkö*. KVHAA. Stockholm.
- 2002. De senvikingatida runstenarna i Jönköpings län – deras ornamentik och datering. Agertz, J. & Varenius, L. (red.). *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Jönköpings läns museum.
- Gustin, I., 2004. *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34. Lund.
- Hallinder, P., 1986. Streit- und Arbeitsäxte. Arwidsson, G. (red.). *Birka II:2 Systematische Analysen der Gräberfunde*. KVHAA. Stockholm.
- Hansson, M., 1998. Graves, grave-fields and burial customs – variations as theme. A discussion of Late Iron Age grave-fields in the inland of Småland. *Lund Archaeological Review* 1996–98. Lund.
- 2001. *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 25. Lund.
- Lönnerberg, E., 1947. Vad fornlämningarna och fornyfynd berätta. Svahnström, G. (red.). *Boken om Njudung*. Meddelanden från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund 20-21. Jönköping.
- Montelius, O., 1872. *Svenska fornsaker ordnade och förklarade*. Stockholm.
- Nicklasson, P., 1996. *Storhög från yngre järnålder. Seminariegrävning i Skärstads socken, Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum.
- 1999. Late Iron Age barrows at Lyckås, Skärstad parish, Småland, southern Sweden. Rundkvist, M. (red.). *Grave Matters. Eight Studies of First Millennium AD burials in Crimea, England and southern Scandinavia. Papers from a session held at the European Association of Archaeologists' Fourth Annual Meeting in Göteborg 1998*. BAR International Series 781. Oxford.
- 2000. Den yngre järnåldern i Vättersänkan – ett försök att spåra gravfält i Skärstad socken. Nicklasson, P. (red.). *Visingsöartiklar – tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Rapport 42. Jönköpings läns museum.
- Nilsson, L., 1990. Iron Age grave fields in Varend. Grave forms, combination patterns and local features. A preliminary analysis. *Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum*, new series 8. Lund.
- Nordenskjöld, C.F., 1919. Jönköpings läns minnesmärken 2. Östra härad. *Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening* 5. Jönköping.
- Näsman, U., 1991. Grav og økse. Mammen og den danske vikingetid. Iversen, M. et al. (red.). *Mammen. Grav, kunst og samfund i vikingetid*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 28. Højbjerg.
- Palm, V., 2002. Gunnerstadhögen – en vendeltida båtgrav i fokus. *Tidskrift arkeologi i sydöstra Sverige*. 2.
- Price, N.S., 2002. *The Viking Way. Religion and war in Late Iron Age Scandinavia*. Aun 31. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.
- Svanberg, F., 2003a. *Death rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000*. Acta Archaeologica Lundensia, series in quarto 24. Lund.
- 2003b. *Decolonizing the Viking Age*. Acta Archaeologica Lundensia, series in octavo 43. Lund.
- Varenius, B., 1996. *Arkeologisk undersökning. Vikingatida grav. RAA 5, Skärstad sn, Jönköpings kn*. Jönköpings läns museum.
- Varenius, L.; Gustavson, H. & Agertz, J., 2002. Guide till besöksvärda runstenar i Jönköpings län med kartöversikt och register. *Om runstenar i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 71. Jönköping.

Summary

The paper treats 19th century finds from Viking Period graves at Broby Skattegården outside Landsbro in Lannaskede parish in the province of Småland. The objects were delivered to the authorities on four different occasions. This has led to that the finds have mostly been neglected by scholars. The objects were found during the removal of large cairns. No archaeological excavations took place. The authorities and their representatives only made scanty notes about the find context. Through qualified guesswork and close examination of the scanty documentation, it is possible to determine that the objects belong to two very rich graves of the mid-10th century AD. It is also possible, with a degree of uncertainty, to locate the graves to two separate places at Broby. The area where the graves were found once held several ancient monuments including cemeteries, which have been destroyed by tilling and the expansion of the village of Landsbro.

The Broby graves were clearly very rich, containing horse gear, weapons, a set of scales, tor-

toise brooches and a silver bracelet. The axes are of Eastern European origin and very rare in Sweden. The graves contained the remains of heavily equipped warriors. In one of them a richly equipped female was interred alongside the warrior. These graves are among the richest ones known from the Viking Period in all of southern Sweden. Though the documentation does not allow determination of the burial customs, the closest parallels are chamber graves at Birka and a few other places. The Broby graves were possible chamber graves too.

Such richly furnished graves show that inhabitants of the inner parts of Småland in the old folk-land of Njudung were part of an international contact network. In the region are also found 11th century rune stones mentioning travels to England, that is, connections to Western Europe. The axes from Broby show connections to the Eastern part of the continent. The study of the two graves offers an interesting perspective on the history of archaeology in Sweden.